

# Het vak godsdienst en de *vakoverschrijdende eindtermen* in katholieke secundaire scholen

## *Aanzet tot reflectie*<sup>1</sup>

*Loyaal en gezond kritisch*

In de functiebeschrijving van de leraar r.-k. godsdienst in het vrij katholiek onderwijs lees je : “Bij onderwijsvernieuwingen schakelt de godsdienstleraar zich loyaal en gezond kritisch in. Daarbij is het christelijk geloven zijn/haar eerste referentiekader”<sup>2</sup>. Dit geldt ook voor de invoering van de geactualiseerde vakoverschrijdende eindtermen (VOET) in het s.o. vanaf 01/09/2010<sup>3</sup>.

*Geactualiseerde VOET*

De school heeft een inspanningsverplichting om de vakoverschrijdende eindtermen na te streven. De vraag waarop de geactualiseerde VOET een antwoord willen formuleren, is : “*Welke capaciteiten heeft een burger in Vlaanderen minimaal nodig om actief aan de samenleving te kunnen participeren en om een persoonlijk leven uit te bouwen?*” Centraal staat dus de ontwikkeling van de persoon in een multiculturele en democratische samenleving. Dit wordt geconcretiseerd in 7 toepassingsgebieden of ‘inhoudelijke contexten’ :

### *‘ontwikkeling van de persoon’*

context 1 lichamelijke gezondheid en veiligheid

context 2 mentale gezondheid

context 3 sociorelationele ontwikkeling

*[de volgende context brengt de persoonlijke ontwikkeling en de omgeving in verband met elkaar vanuit het aspect duurzaamheid : ]*

context 4 omgeving en duurzame ontwikkeling

*‘in een democratische en multiculturele samenleving’*

context 5 politiek-juridische samenleving

context 6 socio-economische samenleving

context 7 socio-culturele samenleving.

Deze inhoudelijke contexten zijn verbonden met een aantal essentiële vaardigheden of sleutelvaardigheden (de ‘gemeenschappelijke stam’) die toepasbaar zijn in alle pedagogische activiteiten van de school :

Communicatief vermogen, creativiteit, doorzettingsvermogen, empathie, esthetische bekwaamheid, exploreren, flexibiliteit, initiatief, kritisch denken, mediawijsheid, een open en constructieve houding, respect (waaronder : ethisch denken en handelen), samenwerken (solidariteit), verantwoordelijkheid (engagement en betrokkenheid), zelfbeeld (waaronder : oprechtheid

<sup>1</sup> Dit document werd gemaakt door de interdiocesane raad van de inspecteurs-adviseurs r.-k. godsdienst (IRIG-SO) en goedgekeurd op de algemene vergadering van 29 april 2010.

<sup>2</sup> “Functiebeschrijving leraar rooms-katholieke godsdienst in het vrij katholiek gewoon en buitengewoon secundair onderwijs” (goedgekeurd door E.I. op 15 april 2004) – zie [www.idkg.be](http://www.idkg.be) (‘Documenten’).

<sup>3</sup> Zie de brochure van de Vlaamse overheid : **VOET@2010** ([www.ond.vlaanderen.be/publicaties](http://www.ond.vlaanderen.be/publicaties)) waaruit we in deze tekst citeren. Voor meer info kan je ook terecht op de website van de Dienst Vakoverschrijdende thema’s van het VSKO : [http://www.vsko.be/portal/page?\\_pageid=1599,1&\\_dad=portal&\\_schema=PORTAL](http://www.vsko.be/portal/page?_pageid=1599,1&_dad=portal&_schema=PORTAL) en bij de schoolbegeleiding van de Diocesane Pedagogische Begeleidingsdiensten (DPB).

en authenticiteit), zelfredzaamheid, zorgvuldigheid en zorgzaamheid (waar-  
onder : omgaan met verscheidenheid).

Samen met de vakoverschrijdende eindtermen 'leren leren' vormen de 'gemeenschappelijke stam' en de 'inhoudelijke gehelen' een ordeningskader dat het voor de school mogelijk moet maken om een overzicht te behouden. De VOET zijn niet langer graadgebonden. Dat betekent dat scholen meer ruimte krijgen om eigen keuzes te maken op basis van het schooleigen opvoedingsproject.

VOET worden in de school gerealiseerd via vak- en/of les overstijgende projecten. Daarnaast is er natuurlijk de inbreng vanuit de verschillende vakken en vakgebieden.

#### *Levensbeschouwelijke bril*

De nieuwe VOET hebben geen specifieke aandacht voor de levensbeschouwelijke vorming van de leerlingen. Die is nochtans wezenlijk voor de 'ontwikkeling van een persoon in een multiculturele samenleving'. Er is slechts één VOET waarin het woord levensbeschouwing voorkomt (context 7, ET 7) : "De wederzijdse beïnvloeding illustreren van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing." Waarom is geen specifiek-levensbeschouwelijke context opgenomen die aandacht heeft voor de bronnen van tradities, voor hun vormgeving in rituelen en verhalen en in een eigen ethos, voor de interlevensbeschouwelijke dialoog in een multireligieuze wereld, ...?

Anderzijds zijn de VOET natuurlijk doordrongen van een levensbeschouwelijke visie, dat wil zeggen van een visie op de mens en zijn toekomst, op de samenleving en de wereld.

#### *Ontwikkeling van de persoon : 'samen met anderen'*

De geactualiseerde VOET ademen een 'communautaire geest' uit : de mens wordt gezien als relationeel wezen en als gemeenschapswezen. Ze stellen niet 'de zelfontplooiing van het autonome individu' centraal, maar wel 'de ontwikkeling van de persoon in de samenleving'. De 'persoon' is precies de mens in al zijn relaties. Zo lees je in context 4 die duurzame ontwikkeling een prominente plaats geeft : "Van een school mag men verwachten dat ze leerlingen kansen biedt tot een mate van zelfontplooiing die hen handlingsbekwaam maakt om samen met anderen naar oplossingen te zoeken"<sup>4</sup>. Dit 'samen met anderen' lezen we ook in eindterm 4 van context 5 : "De leerlingen zetten zich actief en opbouwend in voor de eigen rechten en die van anderen."

Ook in de sleutelvaardigheden (SV) van de gemeenschappelijke stam klinkt dit relationele karakter sterk door : aandacht voor het communicatief vermogen (SV1) , empathie gedefinieerd als : "rekening houden met de situatie, opvattingen en emoties van anderen" (SV5), "zich spontaan engageren" (SV10), open en constructieve houding : "rekening houden met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld" (SV16), "zich respectvol gedragen" (SV18), samenwerken omschreven als: "actief bijdragen tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen" (SV19), "verantwoordelijkheid opnemen voor het eigen handelen, in relaties met anderen en de

<sup>4</sup> VOET@2010, p.11

samenleving” (SV20), zelfbeeld waartoe behoort : “het ontwikkelen van een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen” (SV22) en tot slot zelfredzaamheid geconcretiseerd in “omgaan met verscheidenheid” (SV26) en “zorg dragen voor de toekomst van zichzelf en de ander” (SV27).

### *Christelijke bril?*

De functiebeschrijving vraagt dat de godsdienstleraar zich loyaal en gezond kritisch inschakelt in onderwijsvernieuwingen en dat het “christelijk geloven daarbij zijn/haar eerste referentiekader is”. Het christendom is een godsdienst van de menswording en dus van de humaniteit. De mens is geen individu op zich, maar als persoon een uniek en relationeel wezen: “God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep Hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep Hij de mensen” (Gn 1,27). Aandacht voor verscheidenheid is meegegeven met de schepping.

Beeld van God ‘ten voeten uit’ is de mens Jezus van Nazaret, de Christus. In de christelijke traditie is de mens allereerst een ontvankelijk wezen. Zijn bestaan is antwoord op een appèl. Wat is vrijheid? Wat is geluk? Ze zijn niet uitsluitend en niet in de eerste plaats ‘mijn project’. Geluk heeft altijd te maken met wat ik voor anderen kan betekenen en dus met verantwoordelijkheid. Vrijheid is niet : altijd en overal kunnen doen wat ik wil. Vrij word ik in de ontmoeting met de ander.

God komt aanwezig in de geschiedenis van mensen en in het bijzonder van kwetsbare mensen. “De laatsten zullen de eersten zijn.” Structuren zijn rechtvaardig wanneer ze recht doen aan elke mens. De menselijke persoon kan nooit een instrument zijn ten dienste van welk systeem dan ook. Kwetsbaar zijn ook de toekomstige generaties. Heel de schepping spreekt trouwens van God. Ze is ‘heilig’ in al haar verschijningsvormen. De mens is er om ze te behoeden en te bewaren, niet om ze uit te buiten of te vernietigen. De bijbels-christelijke traditie is realistisch én utopisch. Ze erkent de zwakte van elke mens en de ambiguïteit van al onze menselijke inspanningen. Ze weet een plaats te geven aan lijden en eindigheid. Tegelijkertijd is het een godsdienst van de hoop en van de toekomst. Ze zoekt zin of richting en biedt een perspectief : de Liefde overwint de dood.

### *Explicitering, motivering en inkleuring*

Wie met deze ‘christelijke bril’ de geactualiseerde VOET leest, kan alleen maar blij zijn met het ‘communautaire karakter’ dat de ‘ontwikkeling van de persoon’ centraal stelt en dat veel aandacht heeft voor het waarderen van diversiteit en voor de verantwoordelijkheid van de mens voor een duurzame ontwikkeling. Vanzelfsprekend dus dat het vak godsdienst zich loyaal inschakelt in de realisering van deze VOET. Sterker nog : in dit levensbeschouwelijk vak wordt een mens- en wereldbeeld geëxpliciteerd, gemotiveerd en ingekleurd dat geconcretiseerd kan worden via de VOET. Daarom bieden deze geactualiseerde VOET een bijzondere kans om het vak godsdienst op een nieuwe wijze te verankeren in het totale pedagogische project van de school.

## Aanbevelingen

Vooraleer enkele VOET concreter te bekijken met de bril van het raamplan godsdienst, zetten we een aantal meer praktische aanbevelingen op een rijtje :

1. Natuurlijk blijven voor het vak godsdienst de terreinen en de terreindoe- len van het **raamplan prioritair**. De VOET zijn niet bedoeld als een nieuw 'leerplan godsdienst'!
2. De VOET zijn, zoals de naam zelf zegt : '**vakoverstijgend**'. De school be- paalt in welke jaren en graden ze accenten legt en hoe ze de realisatie van de VOET opbouwt doorheen het schoolcurriculum en in vak- en les- overstijgende projecten. De concrete vakken leveren natuurlijk hun bij- drage. 'Inventariseren' van de inspanningen per afzonderlijke eindterm en/of per vak, is niet de bedoeling van de geactualiseerde VOET! Van de school wordt gevraagd dat ze een beleid uitstippelt waarin de VOET ge- concretiseerd worden doorheen het schoolcurriculum (stimuleren van het beleidvoerend vermogen van de school). "Het voorstel voor de geac- tualiseerde vakoverschrijdende eindtermen doet een sterk beroep op **teamwerking**. Niet elke leerkracht hoeft zich dus individueel een weg te banen doorheen het nieuwe concept"<sup>5</sup>. In die zin kan ook vanuit de vak- groep godsdienst bekeken worden waar en op welke wijze vanuit het eigen raamplan een bijdrage geleverd kan worden aan de realisatie van de VOET zoals de school dit plant. Dit vakoverleg met de concrete realise- ring van de VOET op school, past eveneens in het uitstippelen van de 'verticale leerlijn'.
3. Het gaat er niet om allerlei nieuwe projecten en initiatieven op te zetten. Bestaande projecten op school realiseren nu reeds heel wat vakover- schrijdende eindtermen. De geactualiseerde VOET kunnen gehanteerd worden om kwaliteit en doelstellingen van deze projecten te bekijken en te consolideren. Dat geldt in het bijzonder ook voor wat vandaag dikwijls onder de noemer '**schoolpastoraal**' valt : sociale projecten en projecten van mondiale vorming, maar ook: liturgische vieringen (zie bijvoor- beeld context 1, ET 3 : "evenwicht vinden tussen werk, ontspanning, rust en beweging" en context 2, ET 2 : "gepast omgaan met vreugde, verdriet, angst, boosheid, verlies en rouw"). De geactualiseerde VOET bie- den de gelegenheid om deze projecten opnieuw te verankeren in de rea- lisering van het opvoedingsproject van de school en ervoor te zorgen dat ze gedragen worden door het hele schoolteam.
4. Zich "loyaal én gezond kritisch inschakelen", is wat van godsdienstlera- ren gevraagd wordt. '**Gezond kritisch**' betekent ondermeer :
  - Godsdienstleraren (en zij niet alleen natuurlijk!) zullen gevoelig zijn voor het gevaar dat de VOET enkel gerealiseerd worden in aparte projecten. Aandacht voor duurzame ontwikkeling, voor de kwetsba- re mens, ... is niet alleen een kwestie van aparte projecten beperkt in de tijd! Deze accenten moeten vorm krijgen in het ganse pedagogi- sche handelen van de school.
  - Het christelijke mens- en wereldbeeld geeft aan de VOET een eigen inkleuring. Die visie behoeft taal en verbeelding. Het vak godsdienst

---

<sup>5</sup> VOET@2010, p.25

(en opnieuw : gelukkig niet alleen dit vak!) geeft taal, biedt metaforen en verhalen aan die leerlingen toerusten om zich als ‘persoon te ontwikkelen in een multiculturele samenleving’.

- De school moet gericht zijn op de samenleving, maar mag de samenleving niet nahollen en zich op ondoordachte wijze storten op het ene project na het andere. De school biedt in eerste instantie een ruimte voor reflectie over de mens en de samenleving. Ze creëert ook wat afstand tegenover de maatschappij met haar ‘waan van de dag’. Een goede implementatie van de VOET daagt ons uit om een duurzame pedagogie te ontwikkelen.

### *VOET met de bril van het raamplan godsdienst*

Vooraleer de VOET te lezen met de bril van het raamplan godsdienst, herinneren we nogmaals aan de eerste aanbeveling : het raamplan godsdienst blijft prioritair. Van godsdienstleraren wordt verwacht dat ze de doelen van het raamplan realiseren. Het is niet de bedoeling dat het vak ‘gebruikt’ wordt om allerlei andere doelen te realiseren.

De ‘**sleutelvaardigheden**’ (SV) van de ‘gemeenschappelijke stam ’ (zie hierboven) sluiten aan bij de grondopties van het raamplan en bij een hermeneutisch-communicatieve didactiek die jongeren wil toerusten om geleidelijk aan verantwoorde keuzes te maken. We noemen in het bijzonder <sup>6</sup>:

“belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen” (SV1), “rekening houden met de situatie, opvattingen en emoties van anderen” (SV5), “schoonheid ervaren en creëren” (SV6 en SV7), “zich spontaan engageren” (SV10), “rekening houden met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld” (SV16), “de eigen mening toetsen over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten” (SV17), “zich respectvol gedragen” (SV18), “bijdragen tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen” (SV19), “verantwoordelijkheid opnemen voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving” (SV20), “ontwikkelen van een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen” (SV22), “omgaan met verscheidenheid” (SV26), “zorg dragen voor de toekomst van zichzelf en de ander” (SV27).

Verschillende vakoverschrijdende eindtermen van de toepassingsgebieden of ‘**inhoudelijke contexten**’ sluiten aan bij de kerndoelen, terreinen en terreindoelen (TD) van het raamplan r.-k. godsdienst of bij onderwerpen die ook in de godsdienstlessen aandacht krijgen. De raamplandoelen en ingrediënten geven meteen ook de specifieke invalshoek weer van het vak r.-k.godsdienst. We geven enkele (indicatieve en zeer partiële) voorbeelden vanuit de verschillende contexten :

- **Context 1** *Lichamelijke gezondheid en veiligheid*  
*ET 3 vinden evenwicht tussen werk, ontspanning, rust en beweging*  
Zie bijvoorbeeld terreindoelen van het terrein ‘tijd’ in 1B en 1A : “de articulatie van de tijd door christenen en anderen illustreren en duiden” (1A-Tijd-TD2), “het belang bespreken van de voorgegeven tijdsstructuur” (1A-Tijd-TD3), “het ‘in handen nemen’ en het ‘uit handen geven’ van de eigen tijdsbe-

<sup>6</sup> VOET@2010, p. 15-16.

leving verwoorden" (1A-Tijd-TD5), "vanuit een eigen levensbeschouwelijke kijk op tijd als gave en opgave nieuwe mogelijke tijdsbesteding bespreken" (1B-Tijd-TD6).

- Context 2 Mentale gezondheid

*ET 2 gaan gepast om met vreugde, verdriet, angst, boosheid, verlies en rouw*

Deze eindterm kan natuurlijk in vele terreinen geïntegreerd worden, heel in het bijzonder wanneer het gaat om ervaringen van pijn, lijden en eindigheid in in 'Leven met grenzen' (BVL) en 'Pijn' (2A), 'Omgaan met grenzen' (5ASO), 'Wat ervaar ik aan de grenzen van het samenleven?' (5BSO) en 'Lijden en hoop' (5TSO). In het bijzonder komt telkens aan bod hoe christenen omgaan met deze ervaring in het licht van het evangelie.

- In de relationele en seksuele vorming op school speelt ook het vak godsdienst een rol. Expliciet gebeurt dat in de terreinen 'Wat is samenleven in liefde?' (5BSO), 'Bemind worden en liefhebben' (5ASO) en 'Liefde en vriendschap' (6TSO). Maar deze vorming is natuurlijk niet alleen gebonden aan deze terreinen. Zo bijvoorbeeld in het terrein 'Een cultuur van ontmoeten' (4ASO), terreindoel 5: "de plaats van seksualiteit en lichamelijke in een cultuur van liefde en ontmoeting aangeven". Een school dient aan te geven hoe ze doorheen de verschillende jaren de relationele en seksuele vorming gestalte geeft. Volgende VOET krijgen daarin een plaats:

Context 2 Mentale gezondheid

*ET 4 aanvaarden en verwerken hun seksuele ontwikkeling en veranderingen in de puberteit*

*ET 5 kunnen zich uiten over en gaan respectvol om met vriendschap, verliefdheid, seksuele identiteit en geaardheid, seksuele gevoelens en gedrag*

Context 3 Sociorelationele ontwikkeling

*ET 1 kunnen een relatie opbouwen, onderhouden en beëindigen*

*ET 3 accepteren verschillen en hechten belang aan respect en zorgzaamheid binnen een relatie*

*ET 7 bespreken opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van samenlevingsvormen, veilig vrijen, gezinsplanning, zwangerschap en zwangerschapsafbreking*

*ET 8 uiten onbevangen en constructief hun wensen en gevoelens binnen relaties en stellen en aanvaarden hierin grenzen*

Het raamplan godsdienst vraagt bijvoorbeeld in het terrein 'Bemind worden en liefhebben' (5ASO): "de gangbare opvattingen over relaties kritisch te confronteren met evangelische grondhoudingen" (TD 7) en "het omgaan met kwetsuren en gebrokenheid in een liefdesrelatie te bespreken" (TD5), in 'Liefde en vriendschap' (6TSO): "grondhoudingen voor een duurzame liefde op te sporen, te expliciteren en te confronteren met bijbelse leefsleutels" (TD3).

- Omgaan met verschil is essentieel in het vak godsdienst dat gericht is op de pluraliteit (zie de grondopties). Expliciet komt dit aan bod in het 2<sup>de</sup> jaar van de 2<sup>de</sup> graad. Volgende VOET behandelen het omgaan met verschil:

Context 3 Sociorelationele ontwikkeling

*ET6 doorprikken vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik*

*ET9 zoeken naar constructieve oplossingen voor conflicten*

*ET11 gebruiken cultuur- en kunstuitingen om begrip op te brengen voor de*

*leefwereld van anderen*

Context 7 *Socio-culturele samenleving*

*ET2 gaan constructief om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen*

*ET5 geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten*

Deze VOET kunnen bijvoorbeeld een eigen inkleuring krijgen vanuit volgende terreindoelen van het terrein 'Omgaan met verschil' in 4ASO: "bespreken welke vragen mensen zich stellen bij de ervaring van verschil" (TD1), "de omgang van Jezus en de christenen met anders-zijn opsporen en in verband brengen met godsbeeld" (TD3), "het omgaan met verschil als uitdaging voor het opbouwen van een levensbeschouwelijke identiteit bespreken" (TD5).

- De vroegere aparte eindtermen voor muzisch-creatieve vorming zijn geïntegreerd in de stam en in verschillende contexten. Kunst en cultuur, het appreciëren van schoonheid ("esthetische bekwaamheid" – SV 6 en 7), zijn ook belangrijk in het godsdienstonderwijs. We noemen volgende VOET :

Context 2 : *Mentale gezondheid*

*ET7 gebruiken beeld, muziek, beweging, drama of media om zichzelf uit te drukken*

*ET8 herkennen de impact van cultuur- en kunstbeleving op het eigen gevoelsleven en gedrag en dat van anderen*

Context 7 *Socio-culturele samenleving*

*ET6 gaan actief om met de cultuur en kunst die hen omringen*

*ET7 illustreren de wederzijdse beïnvloeding van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing*

- De eindtermen van context 4 over *duurzame ontwikkeling* zijn ondermeer gericht op : "kennis en inzicht in duurzaamheidsvraagstukken, maar ook met aandacht voor het ontwikkelen van waarden en normen, want men mag ethische dilemma's niet uit de weg gaan"; "het belang van een aangepaste individuele leefstijl indien men oprecht oplossingen wil zoeken"; "de rol van het participeren aan het maatschappelijke debat om samen met anderen te zoeken naar wegen die leiden naar mogelijke oplossingen"<sup>7</sup>.

Dit vertaalt zich in volgende VOET :

Context 4 *Omgeving en duurzame ontwikkeling*

*ET1 participeren aan milieubeleid en –zorg op school*

*ET2 herkennen in duurzaamheidsvraagstukken de verwevenheid tussen economische, sociale en ecologische aspecten en herkennen de invloed van techniek en beleid*

*ET3 zoeken naar mogelijkheden om zelf duurzaam gebruik te maken van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen*

*ET4 zoeken naar duurzame oplossingen om de lokale en globale leefomgeving te beïnvloeden en te verbeteren*

*ET5 tonen interesse en uiten hun appreciatie voor de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed*

*ET6 voelen de waarde aan van natuurbeleving en het genieten van de natuur*  
Aanknopingspunten met terreinen als 'Kiezen' (2<sup>de</sup> jaar 2<sup>de</sup> graad), 'Wat is menswaardig samenleven?' (5BSO) en 'Samenlevingsopbouw tussen inspiratie en appèl' (5TSO) en ook 'Levensbeschouwing en ethiek' (5ASO), liggen

<sup>7</sup> VOET@2010, p.11

voor de hand. Zie ook bijvoorbeeld het ingrediënt “het conciliair proces rond gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping” in het terrein ‘Leven als christen’ (6ASO).

De houding tov de natuur komt expliciet aan bod in BVL en 2A in het terrein ‘Aarde/natuur-lichamelijkheid’ : “het omgaan met de natuur verduidelijken vanuit een christelijke kijk op leven en God” (TD2 in 2A).

- Context 6 *Socio-economische samenleving*

In deze context worden oa VOET geformuleerd over het vraagstuk van de armoede en de opvattingen over welvaart en welzijn :

ET2 toetsen de eigen opvatting aan de verschillende opvattingen over welzijn en verdeling van welvaart

ET3 zetten zich in voor de verbetering van het welzijn en de welvaart in de wereld

ET8 geven kenmerken, mogelijke oorzaken en gevolgen van armoede aan

- Uit context 7 : *Socio-culturele samenleving*, noemen we nog volgende VOET :

E1 beschrijven de dynamiek in leef- en omgangsgewoonten, opinies, waarden en normen in eigen en andere sociale en culturele groepen

E3 illustreren het belang van sociale samenhang en solidariteit

Vanuit het raamplan godsdienst is het belangrijk om : “de band te leggen tussen sociaal rechtvaardig zijn en een evangelische spiritualiteit” (‘Samenlevingsopbouw’-5TSO-TD6) en “de praktische consequenties voor christenen van het ‘beeld van God zijn’ op het vlak van sociale rechtvaardigheid, wereldgeweten en omgang met de (rijkdommen van de) aarde op te sporen en te actualiseren” (‘Leven als christen’-6ASO-TD5).

- Tot slot vermelden we nog uit context 7 ET4 :

“Leerlingen trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van overdraagzaamheid, racisme en xenofobie”

Via deze eindterm krijgt ‘vredesopvoeding’ een structurele plaats.